

Дилором ОМОНУЛЛАЕВА

Эстрада хонандалиги

Муסיқа ва санъат олий таълим муассасалари учун
ўқув қўлланма

Тошкент
2007

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ
ВАЗИРЛИГИ

РЕСПУБЛИКА МЕТОДИКА ВА АХБОРОТ МАРКАЗИ

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ КОНСЕРВАТОРИЯСИ

Дилором Омонуллаева

ЭСТРАДА ХОНАНДАЛИГИ

Муסיқа ва санъат олий таълим муассасалари учун
ўқув кўлланма

Тошкент
2007

*Ушбу ўқув қўлланма Ўзбекистон давлат консерваториясининг
Илмий-услубий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.*

Мазкур ўқув қўлланма санъат ва маданият олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабаларига мўлжалланган бўлиб, ундан академик лицейлар ва санъат коллежлари ўқувчиларини тарбиялашда фойдаланиш мумкин.

Масъул муҳаррир: **Аваз Мансуров,**
профессор

Такризчилар: **Фаррух Зокиров,**
Ўзбекистон халқ артисти

Ҳабибулло Раҳимов,
Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби,
профессор

Муסיқий муҳаррир ва
компьютерда терувчи: **Хушнуд Назаров,**
катта ўқитувчи

ҚЎЛЛАНМА ВА УНИНГ МУАЛЛИФИ ҲАҚИДА

Миллий эстрада санъатимиз бугунги кунда гуркираб ривожланмоқда ва оламга донг таратмоқда. Атоқли композиторларимиздан Мутаваккил Бурҳонов, Икром Акбаров, Манас Левиев, Сулайман Юдаков, Дони Зокиров, Шариф Рамазанов, Энмарк Солихов кабиларнинг яратган ўлмас асарлар ва уларни юксак маҳорат ила ижро этган бетакрор хонандалар-жаҳон халқлари кўшиқларини булбулона куйловчи Халқ артисти Тамара хоним, бетакрор овоз эгаси ва ижро устаси Ўзбекистон халқ артисти Ботир Зокировларнинг узоқ йиллик самарали изланишлари туфайли эстрада санъатимизнинг миллий шакли вужудга келди. Бунда композиторлик ижоди ва Европача куйлаш услублари миллий оҳанг ва анъанавий хонандалик йўлларимиз билан табиатан пайваста бўлди.

Мазкур шарафли анъанани баркамол ва изланувчан ижодлари билан давом эттираётган кейинги авлод композиторлари-Дилором Омануллаева, Надим Норхўжаев, Алишер Икромов, Алишер Расулов, Дони Илёсов ва куйлашнинг янги-янги қирраларини кашф этаётган уста хонандаларимиз Ўзбекистон халқ артислари Фаррух Зокиров, Юлдуз Усмонова, Насиба Абдуллаева, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Кумуш Раззоқова, Гулсанам Мамазоитова, Севара Назархон ва бошқаларнинг ижодий изланишлари натижасида айтиш мумкинки, ҳозирда эстрада ижрочилигимизнинг миллий мактаби шаклланиб, кун сайин янада ривожланиб бораётгани яққол сезилмоқда.

Эстрада кўшиқчилиги ва куйлаш мактабини ривожлантиришда таниқли композитор Дилором Омануллаеванинг изланишлари диққатга сазовордир. Мазкур ижодкор, гарчи мутахассислиги бўйича вокалист-хонанда бўлмаса-да, ота-онаси хонанда, созанда ва мусиқа педагоглари бўлган оилада туғилди ва болалигидан куйлаб ўсди. Ўқиш давларида Дилором композиторлик дарслари билан бирга куйлаш сабоқларини у аввал отасидан, таниқли олим, мусиқа таълими ва вокал педагог мутахассиси Даврон Омануллаевдан, ҳамда анъанавий куйлаш сабоқларини моҳир дутор ўқитувчиси ва хонанда, онаси-Санъатхон Холмухамедовадан олди. Консерваториядаги ўқишлари даврида эса машҳур хонандалар-халқ артисти Тамара хоним, профессор С.Қобулова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, доцент Юнус Тўраевлардан ихтисосий (профессионал) дарслар олди. Натижада ижодкор ўзи яратган эстрада кўшиқларини касбий даражада куйлашга муваффақ бўлди. Бугунги кунда унинг ижросидаги радио ва телевидение хазиначисидан жой олиб янграётган-«Болича» (Ў.Ражаб шеъри), «Бу дунё» (З.Мўминова шеъри), «Шарқ тароналари» (У.Азим шеъри), «Тошкент мадҳияси» (И.Жиянов шеъри) каби хушоҳанг кўшиқлари ва мадҳиялар шинавандаларни ром этмоқда.

Ғайратли иждокор ўзи яратган эстрада кўшиқларини ёш ижрочиларга касбий даражада куйлаб кўрсатишлари ва педагогик маҳорат ила ўргатишлари натижасида унда ҳам хонандалик ва ҳам педагогик малакалари ихтисосий даражада шакилланиб, такомиллашиб бормоқда. Бунинг самаралари Д.Омонуллаевадан сабоқ олиб санъат майдонига чиқиб, халқ олқишига сазовор бўлаётган ёш эстрада хонандалари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Севара Назархон, «Ниҳол» мукофоти совриндорлари, Халқаро ва Республика эстрада хонандалари танловлари лауреатлари Оксана Нечитайло, Дилноза Исмияминова, Халқаро танловлар совриндорлари Диана Зиатдинова, Лилия Фатхулина ва бошқаларнинг баркамол ижро санъатларида яққол намоён бўлмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Д.Омонуллаева синфидаги овозни кўйиш ва куйлашни ўргатиш услубияти усуллари ҳам композиторлик, ҳам хонанда-устозликнинг мужассамлиги, қолаверса педагогнинг ўзи хонандага бевосита жўрнавозлик қила олишининг самаралари туфайли талабалар учун асарни муסיқий тузилиши ва ижрочилик талаблари жиҳатларининг саводли ва мукамал таҳлил этиб ўрганиш, пировардида маҳорат ила уни дадил ижро эта олиш имкониятлари мавжуд.

Композитор Д.Омонуллаева йирик асарлар билан бирга 100 дан ортиқ бадий юксак эстрада ашулалари, шунингдек, болалар боғчаси ва мактаб ўқувчилари учун ҳам эстрада услубида 100 дан ортиқ кўшиқлар ва мавзувий туркум кўшиқ тўпламларини яратди. Айниқса «Топишмоқ-кўшиқлар» мавзувий кўшиқлар тўплами ва шоир Пўлат Мўмин билан биргаликда яратган «Алифбо кўшиқлари» китоби болалар боғчалари ва биринчи синф ўқувчилари учун қизиқарли ўқув қўлланма сифатида хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон давлат консерваторияси «Эстрада хонандалиги» кафедраси мудир доцент Дилором Омонуллаеванинг кўлингиздаги ўқув қўлланмаси муаллифнинг ўзи яратган машҳур кўшиқларининг муסיқий-услубий таҳлиллари замирида берилган муфассал методик тавсиялари ўзбек эстрада хонандалигининг педагогикаси ва таълим методикасини яратиш йўлига кўйилган илк қадам дейиш мумкин.

Мазкур ўқув қўлланма консерватория эстрада хонандалиги йўналиши талабалари, шунингдек ўрта махсус таълим муассасалари талабаларининг ихтисосий таълим олишларига кўмак беради, деб ишонч билдириш мумкин.

Профессор Аваз Мансуров

МУАЛЛИФДАН

Бугунги кунда миллий маънавиятимиз тараққиёти, маънавий баркамол инсонни тарбиялаш масалалари давлатимиз сиёсатини устивор йўналишларидан бирига айланди. Шу ўринда миллий муסיқий эстрада санъати ижрочилигини профессионал даражага кўтариш, жумладан, эстрада хонандалиги миллий мактабини яратиш ва ривожлантириш йўлида ижобий ҳаракатлар қилинмоқда.

1996 йилда Тошкент давлат консерваториясида илк бор «Эстрада ижрочилиги» бўлимининг очилиши, 2002-2003 ўқув йилдан бошлаб Ўзбекистон давлат консерваториясида янги «Эстрада санъати» факультети ишга тушганлиги ва шу консерватория қошида иқтидорли болалар академик Лицейининг ташкил этилиши шу соҳа ривожига катта аҳамият берилаётганлигининг яна бир далили бўлди.

Шуни таъкидлаш керакки, Ўзбекистон давлат консерваториясининг эстрада хонандалиги кафедрасида кадрлар тайёрлаш мактаби услубий жиҳатдан касбий асосга қўйилган. Бугунги кунда кафедра ўқитувчилари томонидан янги илмий-услубий ишлар, ўқув қўлланмалар, дарсликлар устида иш олиб борилмоқда. Мазкур ўқув қўлланма шу қилинаётган ишлардан биридир.

Ушбу ўқув қўлланма уч қисмдан иборатдир. Биринчи қисмда йиллар давомида шаклланиб келаётган миллий эстрада хонандалиги мактабининг таҳлили асосида талаба овозини шакллантиришга доир методик тавсиялар ва унга доир вокал машқлар, иккинчи қисмда китобга киритилган ўқув асарларни ўрганишга доир услубий тавсиялар ва учинчи қисмда эса муаллиф томонидан мустақиллик йилларда яратилган машҳур асарлардан танлаб киритилди.

Ушбу ўқув қўлланма асосан муаллиф асарлари асосида тузилганлигининг икки муҳим сабаби мавжуд. Биринчидан, мазкур асарлар нашр этилмаганлиги ва нота адабиётининг мавжуд эмаслиги ўқув жараёнида қийинчиликлар туғдирмоқда. Иккинчидан, мазкур асарлар устида муаллиф йиллар давомида илмий-методик тажрибалар олиб бораётганлигининг натижалари ушбу қўлланмани қисқа муддатда ва пухта ишлаб чиқишга имкон туғдирди.

ЭСТРАДА ХОНАНДАСИ ОВОЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ДОИР УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Эстрада хонандалиги синфида дарс вокал машқларидан бошланади. Вокал машқлари эстрада хонандаси тарбиясида муҳим ўрин тутди, бинобарин, у талабанинг вокал-техник малакалари кўникмаларини ҳосил қилиш ва ривожланишида катта роль ўйнайди.

Вокал дарсларининг умумий вақти 40-45 дақиқа бўлган тарзда, (хафтада 3 марта) вокал машқларига одатда 15-20 дақиқа вақт ажратилади. Амалий машғулотлар жараёнида ҳар бир талабага индивидуал равишда ёндошишимиз лозим бўлади. Машқларни танлаганда талабанинг мусиқий қобилияти ва вокал тайёргарлиги, овоз диапазони ва овоз аппаратидаги нуқсонлари ҳисобга олиниши муҳимдир.

Дастлабки дарслардан бошлаб устоз ёш хонанданинг ижро ҳолатидаги қоматига алоҳида эътибор бериши лозимдир. Бунда хонанда қоматини текис, бошини эса тик тутиб, эркин нафас олиб, оёқларга бардам таяниб куйлаши лозим бўлади.

Вокал машқларини диапазоннинг ўрта (марказий) қисмидан бошлаш лозимдир. Диазоннинг пастки ва айниқса, юқори товушларини аста-секинлик ва эҳтиёткорлик билан кенгайтириш маслаҳат берилади.

Машғулотларнинг бошланғич даврида овозни толиқтирмаслик лозим. Овоз мушаклари толиққанда талабага 3-5 дақиқа дам берилиб, суҳбат ўтказилади. Суҳбат даврида бажарилган иш таҳлил этилади, унинг ютуқ ва камчиликлари аниқланади, янги вазифалар белгиланади.

Дастлабки дарсларда талаба хотирасида тез муҳрланиб қоладиган оддий, қисқа машқлар куйланади. Кейинчалик, оддий машқлар ўзлаштирилгандан сўнг, мураккаб машқларга киришилади. Биринчи машқлар унли товушларни вокаллаштиришга қаратилиши лозим. Тажрибалар шуни кўрсатдики, унли товушлар ичида хонанданинг ўсиши учун энг фойдалиси – «А» ва «И» товушлардир. Ушбу товушлар дарсларда туғри ўзлаштирилса, қолган «Э», «О», «У» товушлари анча осон куйланади. Зеро, улар унли товушларда овознинг тиниқлиги, интонациянинг софлиги, регистрларнинг равонлиги, диапазоннинг кенгайиши, овоз мушакларининг эркин ишлатилиши ва бошқа вокал малакаларини ўзлаштиришда муҳим роль ўйнайди.

Ҳар бир хонандалик синфида ўқитувчилар бу малакаларни ўзлаштиришда ўз услубий йўли билан ёндошади. Айниқса, «Опера хонандалиги» ва «Анъанавий хонандалик» синфларида хонандаларни тарбиялаш тизимида кўпгина тажрибага эгамиз.

Маълумки, опера хонандалигида «А» ва «О» товушлари «доирасимон» ёпиқ тарзда куйланади. Эстрада хонандалиги ижрочилигида эса мазкур товушлар бироз очик ва «халқона» йўлида куйлаши лозим. Зотан, халқ хонандалиги ва анъанавий мақом хонандалигининг овоз ва

нафас йўллариани ўзига мужассам этади. Эстрада санъатининг халқ томонидан тез ва осон идрок этишнинг сабаби ҳам шунда.

ОВОЗ МАШҚЛАРИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ:

1. Куйлашда нафасни вокал ихтисосига мос даражада олиш;
2. Куйлашда «артикуляцияни» туғри ишлатиш;
3. Томоқ (овоз) мушакларини ривожлантириш;
4. Соф интонацияга эришиш;
5. Овоз диапазонини (доирасини) кенгайтириш;
6. Барча куйлаш техникалари: куйчанлик (кантилена), стаккато, нон легато, таянчли товуш (опёртый звук), фальцет, товуш филировкаси, овоз динамикаси (форте, пиано) ни эгаллаш;
7. Эстрада хонандалиги услубидаги барча техник йўналишларини эгаллаш.

Талаба куйлаш жараёнида машқни формал тарзда қайтармасдан, балки онгли ва ижодий тарзда ҳис этиб куйлашга ёндошиши шарт. Бу учун ҳар бир машқни талабага куйлашни тавсия этишда уни нафақат куйлаб кўрсатиш, балки унинг асосий мақсадини муфассал тушунтириб бериш лозим. Шунда талаба онгли равишда овозини туғри йўналтиради, ҳамда фонетик ва техник қийинчиликларни онсон енгиб ўтади.

Энг аввало овозни эркин ва тўлиқ чиқишини диапазоннинг ўрта қисмида янгратишга эришиш лозим. Шундан сўнг диапазоннинг юқори товушларини куйлашга ўтиш мумкин.

Иш жараёнида устознинг идроки ниҳоятда хушёр бўлиши, томоқ сиқилиши, артикуляциянинг нотуғри позицияда эканлиги ва хусусан овоз толиқишини ўз вақтида пайқаб олиб зарур чоралар кўриши шарт. Дарс жараёнида талабада вокал машқларининг барча турлари «М» (юмуқ) товушдаги ёпиқ лаблар билан очик тарздаги унли товушлар, ҳамда унли ва ундош товушлар бирлигида «легато», «стаккато», «арпеджио», интерваллар, гаммалар, кичик куйларни (попевка) куйлаш ва улардан тегишли малакалар ва кўникмалар шаклланиши лозим.

Маълумки, ҳар бир устоз-ўқитувчи ўзининг шахсий таржибаси ва нуқтаи назарига таяниб вокал машқлари орқали овозни ривожлантиришда хусусий иш услубига эга. Ушбу қўлланмада умумлаштириб берилган вокал машқлардан ва услубий тавсиялардан унумли фойдаланиб, ўз иш услубини такомиллаштириш тавсия этилади. Зероки, ушбу машқлар ва уларни қўллашга доир услубий тавсиялар Ўзбекистан давлат консерваторияси «Эстрада хонандалиги» кафедраси профессор-ўқитувчиларининг узок йиллик тажрибалари асосида вужудга келтирилгандир.

Куйида ушбу педагогик талабларга доир вокал машқлари тавсия этилади.

Оғизни юмиб куйланадиган ("М" товуш) машқлар. Хонандалик нафас ва резонаторлик товушни тўғри олишга қаратилган.

1 **Lento**

M....

2 **Moderato** 3 **Moderato**

M.... M....

4 **Moderato** 5 **Moderato**

M.... M.... M....

Хонандалик нафас олиш ва унли товушларни текислаш учун машқлар.
"Я" товушни "Ё" товушига алмаштириш мумкин.

6 **Moderato non troppo** 7

Я.... Я...

8 **Moderato** 9

МИ - Я МИ - Я

10 **Moderato**

МИ - Я

11 **Moderato** 12 **Moderato con moto**

Я..... МИ - Я

13 **Moderato con moto** 14

МИ - Я МИ - Я

15 **Moderato** 16

ми - я ми - я

2

17 **Moderato** *mp* **Moderato** *ff* *mf*

ми - я ми - я

19 **Moderato**

ми - я

20 **Moderato con moto**

ми - я

21 **Moderato**

ми - - я

Артикуляция ва нафас техникасини ривожлантириш учун машқлар (staccato).
 Диафрагмани ишлатиш учун ва соф интонация устида ишлашга қаратилган.

22 **Allegro** 23

да дэ ди до ду да дэ ди до ду

24 **Allegro** 25

я ха ха ха ха ми я ха ха

26 **Allegro** 27

ми я ха ха ми я ха ха ха ха

28 **Moderato con moto**

Овоз техникасини ривожлантириш учун машқлар. Бу машқлар бир нафасда ижро этилади.

29 **Allegretto**

30

31

Овозни куйчанлиги (кантилена) устида ишлаш учун эстрада йўналишидаги куй. Эстрада ижро йўналишига (манерность исполнения) ахамият қилиш лозим.

32 **Moderato cantabile**

subito p

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with a slur over the first two measures and an accent 'a' over the third measure. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a slur over the first two measures and the dynamic marking *subito p* in the third measure. The key signature has one sharp (F#).

dim.

The second system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with a slur over the first two measures and an accent 'a' over the third measure. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a slur over the first two measures and the dynamic marking *dim.* in the third measure. The key signature has one sharp (F#).

АСАРЛАРНИ ЎРГАНИШГА ДОИР МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР

Ушбу қўлланмага асосан муаллифнинг янги ва шунингдек, ХХ асрнинг 90-чи йилларида яратилган, республикамизнинг таниқли хонандалари репертуаридан жой олган таниқли кўшиқлар киритилди. Қўлланмага киритилган кўшиқлар ўқув жараёнида «Эстрада хонандалиги» кафедраси талабалари томонидан синов-имтиҳонларда, концерт ва конкурсларда ижро этилиб, давр талаби билан «Эстрада хонандалиги» йўналиши бўйича тузилган ўқув дастурига киритилгандир. Китобда аёл ва эркак овози учун мўлжалланган кўшиқлар тўпланган.

Ҳар бир кўшиққа алоҳида изоҳ беришдан олдин, умумий услубий ижро масалаларига тўхталиб ўтишни лозим топдик.

Биринчи ўринда кўшиқнинг шеърий матн мазмунини, унда ифодаланган образларни ижрочи-талабалар яхши тушуниб олиши зарур. Ҳар бир кўшиқ маълум бир композицион тузилишга эга. Бу композицион тузилиш шеърий мазмун билан боғланган бўлиб, кўп кўшиқларнинг шакли икки қисмли, яъни «бандли» («куплет») – «нақаротли» шаклда ёзилган. Нақаротда кўшиқнинг асосий ғояси мухтасар шаклда берилган. «Нақарот» кўшиқда марказий ўрин эгаллайди, чунки, матннинг асосий ғояси «нақаротда» мужассамланган.

Шеърнинг ғоявий мазмуни мусиқий оҳанг тузилишида ифодаланган. Мусиқа ва матн бир-бири билан чамбарчас боғланиб, уйғунлашиб кетган. Ижрочи-талабага шуни уқтириб бориш лозимки, кўшиқнинг ижросида хонанда шеърий матнга алоҳида эътибор бериб, ижросида бадиий образ ва психологик ҳолатларни аниқ ифода этишга алоҳида эътибор бериш керак. Бу албатта, ижрочидан катта вокал-техник ва артистик маҳоратни талаб этади.

Кўп йиллик ижодий ва педагогик иш фаолиятимизда шуни кузатдикки, айрим ижрочи-талабалар ўзбек тилини пухта билмаганлиги туфайли кўшиқнинг мазмунини тушунмасдан, бадиий ижросини маромига етказмасдан, ҳаваскорона ижро этадилар. Тажрибали устозлар ҳамisha таъкидлаганидек, ҳозирда ҳам биринчи ўринда яхши талаффузга, сўзларни охириги ҳарфларигача аниқ ва тўғри ифодалаб, ижрони секин-аста юксак бадиий даражада бажара олиш маҳоратини шакллантира боришга алоҳида эътибор бериб ишлаш лозимлигини уқтирмоқчимиз.

Тўғри нафас олиш – вокал ижрочилик санъатида катта аҳамиятга эга. Кўшиқнинг маҳоратли ифодаси нафас олишга боғлиқ. Шундай нафас олиш керакки, шеър мазмуни ва сўзлар маъноси бузилмаслиги керак. Бунда нафасни бир маромда олиб, жумлани охиригача етказишга ҳаракат қилиш зарур. Жумла ёки унинг маълум бўлаги, яъни «фразани» яхлитлигига ва сўз мантиқи бузилмаслигига аҳамият бериш керак.

Ижро этилаётган кўшиқнинг образ структураси (тузилиши) ҳамиша ижрочидан юксак маҳоратни талаб этади. Қўлланмага асосан уч типдаги характерга эга бўлган кўшиқлар:

- а) ватанпарварлик руҳидаги лирик-драматик мазмунли кўшиқлар;
- б) муҳаббат изтиробларини ифода этувчи психологик лирик-драматик мазмунли кўшиқлар;
- в) юксак инсоний ғояларни акс эттирган чуқур фалсафий мазмунли кўшиқлар киритилган.

Бу уч типдаги кўшиқлар хонандадан кўшиқнинг бошидан охиригача яхлит образнинг яратилишини талаб қилади. Бунда ижрочи мазкур образ «мағзига кира олишга» ҳаракат қилмоғи лозим бўлади.

Ўқиш давомида эстрада хонандаси эгаллаб олиши зарур бўлган бир муҳим ихтисосий малака устида алоҳида тўхталиб ўтмоқчимиз. Яъни, кўшиқни замонавий янгича услуб йўналишида ижро этишни ўрганиш. Эстрада вокал ижрочилигида бу энг мураккаб техник воситадир.

Ҳар бир ёш хонанда ижрочилик фаолиятини тақлид билан бошлайди. У ўзи севган хонандасининг кўшиқларини, кейинчалик ўзининг шахсий кўшиқларини ўша ўрганган тақлид йўлида ижро эта бошлайди. Дейлик, бу ҳам осон иш эмас. Юлдуз Усмоновани, ёки машҳур турк, ғарб ёки америка эстрада юлдузларининг кўшиқларини ўша хонандаларнинг йўлига ўхшатиб ижро этиш катта овоз диапазонини, мураккаб миллий нола ва қочиришлар, овознинг баланд техник даражасини ва албатта, шунга яраша истеъдодни талаб қилади. Дарҳақиқат, охириги пайтларда таниқли эстрада юлдузларининг услубий йўлида ишлаётган кўплаб ёшлар эстрада доирасида танилиб, яшаб келмоқда. Бу шунчалик мураккаб ва маъсулиятли малакаки, уни ёшлиқдан, яъни лицей, коллеж босқичида ўқитиш давридан бошлаб шакллантира бориш зарурлигини тақозо этади.

Биз консерваториянинг бакалаврият босқичида билим олаётган талабалар олдига, шунингдек лицей, коллежларда биринчи қадамини қўяётган бугунги давр талабига биноан малака-кўникмалар юзасидан анча жиддий бўлган талаблар қўйишимиз зарур, деб биламиз. Ёш ижрочи ўзининг индивидуал, бошқа хонандалардан ажралиб турадиган ижро йўлини, яъни фақат ўз овози, иқтидорига хос ва ярашган янги эстрада «имиджини» яратишга ҳаракат қилиши талаб этилади.

Юқорида айтилган масалалар билан бирга ўқиш жараёнида эгаллаб олишлари зарур бўлган қуйидаги малакалар ҳам туради:

- а) хонандалик нафас йўллари вужудга келтириб, тиргакли нафас («опорное дыхание») устида ишлаш;
- б) пастки, ўрта ва юқори тесситурадаги товушларни силлиқлаш (выравнивание);
- в) овозни куйчан даражада («кантилена») йўналтира билиш малакаларини шакллантириш;

г) миллий ва замонавий эстрада ритмик усулларини ичидан хис қилиб куйлаш малакаларини ривожлантириш;

д) ижро пайтида бадан мушакларини эркинлаштириб қўшиқдаги усулга мос ҳаракатлантириш.

Ишлаш давомида ўсмирлар овоз шаклланишга, айниқса, лицей, коллеж босқичидаги ўғил болаларда «мутация» (овозни ўзгариши) даври жиддий ҳисобга олиш талаб этилади.

Ушбу талаблар юзасидан қўлланмага ҳар хил услуб (стиль) ва характерга эга бўлган, техник жиҳатдан турлича (содда ва мураккаб) қўшиқлар берилган. Кичик овоз диапазониға мўлжалланган қўшиқлар: «Мен сени ҳеч кимға бермайман», «Саратоним кетди», «Кечолмайман», «Ёр, сендан кечиб бўлмас» лицей (коллеж) ўқувчиларига ва бошланғич бакалавр курсларига мўлжалланган. «Ёмғир ёғди», «Оташ замон», «Сен эдинг», «Бир-бирингни асра ўзбегим», «Сен қайдасан» каби қўшиқлар кенг овоз диапазонини ва юксак артистик маҳоратни талаб қилганлиги туфайли, лицей, коллежларнинг охириги курсларига ва «Бакалаврият» босқичига тўғри келади. «Ўзбекистон», «Сиз ёққансиз менга», «Оқ лайлақлар», «Турналар қайтгунча омон бўлайлик» - лирик характерға ва «соул» йўналишиға эга бўлганлиги туфайли, бу қўшиқлар талабалар овозини куйчанлик («кантилена») йўлидаги ижроларини мукамаллаштиришға ёрдам беради.

Замонавий эстрада қўшиқчилигида «речитатив» услуби ҳам алоҳида ўрин эгаллаган. Ушбу йўналишда кўплаб қўшиқлар яратилиб, телерадио тўлқинлари ва концерт майдонларида ижро этилмоқда. Ушбу техник йўналишни лицей (коллеж) босқичидан бошлаб эгаллаш мақсадида куйидаги қўшиқлар тавсия этилади: «Саратоним кетди», «Сиз ёққансиз менга», «Икки дарахт», «Мени кутма», «Сен қайдасан».

«Сен эдинг» ва «Сен кетарсан» - «джаз» йўналишида яратилган асарлар бўлиб, талабаларнинг ушбу услубий ижро малакаларини ривожлантириш мақсадида бакалавриятни битириш даврида ўқув дастуриға киритилиши тавсия этилади.

Қўлланмага киритилган айрим қўшиқлар: «Ўзбекистон», «Саратоним кетди», «Икки дарахт», «Сен қайдасан» кабилар яккахон (соло), ҳамда икки овоз (дуэт) шаклида ижро этилиши мумкин.

Юқорида баён этилган ихтисосий талабларни амалға ошириш учун қулайлик яратиш мақсадида куйида қўлланмага киритилган ҳар бир асар яратилиш тарихи, илк ижрочиси, қўшиқнинг мусиқий шакли, матн маъно-мазмуни таҳлили ва ижро услубларига доир методик тавсиялар берилади.

«ЎЗБЕКИСТОН» – Мухиддин Омон шеърига ёзилган бу қўшиқ ёш хонанда, «Ниҳол» мукофоти совриндори Оксана Нечитайло (Соғдиана) ижросида «Мустақиллик-2000» ва кўплаб давлат байрам дастурларида ижро этиб келинган.

Кўшиқ икки куплет ва нақоратдан иборат бўлиб, мазмунан лирик тантанавор характерга эга. Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат ҳис туйғуларини ифодаловчи лирик ҳолда майин бошланиб, нақоратда тантанавор рух, миллатга, Ватанга бўлган ғурур ҳолатини ифодалайди.

Асар устида ишлаш жараёнида қуйидаги хусусиятларга алоҳида эътибор бериш лозим: икки хил руҳий ҳолатни ифодалаш; битта катта нафасда сўз мазмунини бузмаган ҳолда жумлани охиригача етказиш; талаффузга алоҳида эътибор бериш.

Кўшиқ кўпроқ I курс таълим босқичидаги талабаларга мўлжалланган. Ижро этишдан олдин, тўлиқ (узун) нафас олиш устида ишлаш мақсадида қуйидаги машқ (распевка) тавсия этамиз. Бу машқ кўшиқдаги лирик образга киришга ёрдам беради:

The image displays two systems of musical notation. The first system is for Voice and Piano. The voice part is in a 4/4 time signature and features a melodic line starting with a long note on 'ми' followed by a series of eighth notes on 'до'. The piano accompaniment consists of chords and a bass line. The second system is also for Voice and Piano, with the voice part starting with a long note on 'ми' followed by eighth notes on 'до'. The piano accompaniment continues with chords and a bass line. The text 'ва ҳоказо...' is written above the second system. The score is in 4/4 time and features a melodic line with a long note followed by a series of eighth notes.

«СЕН МЕНИНГ ВАТАНИМСАН» – Хуршид Даврон шеърига ёзилиб, биринчи ижро-муаллиф Д.Омануллаева томонидан 1999 йилда Ўзбекистон телевидениесида янграган. Ватанпарварлик мавзусидаги бу кўшиқ аёл ва эркак овозига мўлжалланган. Эркаклар учун тоналликни икки тон юқорига кўтариб, (транспозиция қилиб) си минорда ижро этиш мумкин.

Икки куплет ва нақоратдан иборат бу кўшиқ аниқ ритмик усулда ёзилган. Кўшиқнинг бошланғич қисмида чакқон нафас олиш (тез суръатда куйлаш), сўзларни бурро ва аниқ ифодалаш ва усулдан чиқиб кетмасликка ҳаракат қилиш керак. Нақорат куплетга қараганда кенг, катта овозда эркин куйланади. Бу кўшиқ Ватанимизга, унинг бой тарихига бўлган муҳаббат ҳиссини ғайратли ва драматик ҳолда самимий ижро этилишини талаб қилади. Ижро пайтида қуйидагиларга аҳамият бериш лозим: баланд позицияли товушларда «тиргакли нафасга» (опорное дыхание) суяниб, соф оҳанг (интонация)да куйлаш.

Юқорида айтилган талабларга эришмоқ учун қуйидаги машқни куйлаш мақсадга мувофиқдир:

4

«**БИР-БИРИНГИ АСРА, ЎЗБЕГИМ**» – истеъдодли шоира Сайёра Тўйчиева билан ҳамкорликда яратилган кўшиқ. Бу асарнинг ғояси 1999 йил февраль ойида Тошкентда бўлган ноҳуш террористик воқеалардан сўнг туғилди.

Ушбу асар миллатни бирдамликка, ҳамиша огоҳ бўлишга ундовчи кўшиқ бўлиб, олийжаноблик, инсонийлик, халқпарварлик, тинчлик ғояларини мужассамлаган.

Илк бор бу кўшиқ 1999 йилдаги «Ўзбекистон – Ватаним маним» катта гала-концертида Ўзбекистон халқ артисти Ғулом Ёқубов ижросида янгради.

Эркаклар овози учун ёзилган бу асар ижрочидан катта диапазонли овоз, техник ва артистик маҳоратни талаб қилади.

Пастки пардаларда бошланган кўшиқ аста-секин ривожланиб, нақаротда драматик ҳолатдаги ҳаяжон ва ғайрат билан тўлиб боради. Талаба билан ишлаш даврида ундан ушбу драматик ҳолатни, шеърини мазмунни аниқ ифода этиб, талаффуз устида алоҳида ишлаш талаб этилади.

Кўшиқ ўзида кенг ва мақсадли яхлитликни мужассам этганлиги сабабли, хонандадан юксак ижрочилик маҳоратини талаб этади.

Биз бу кўшиқни «Бакалаврият» босқичидаги III, IV курс талабаларнинг педагогик ва концерт репертурига киритишни тавсия этамиз.

«ЯККАДИР ТОШКЕНТ» – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, катта истеъдод соҳиби Севара Назархон репертуаридан жой олган бу кўшиқ «Ўзтелефильм» буюртмаси билан «Муқаддас пойтахт» фильми учун яратилган. Шоир Усмон Қўчқор ўзининг ушбу шеърида ўз Ватанидан йироқда яшаб, Тошкентни соғинган инсонларнинг руҳий ҳолатини ифодалаган.

Ушбу лирик-драматик кўшиқ ҳам аёл ва ҳам эркак овозлар учун мўлжалланган. Тўпламда берилган кўшиқ варианты аёллар учун мўлжалланган.

Шуни айтиш лозимки, кўшиқнинг тоналлигини хонанданинг овоз диапазони ва ижрочилик имкониятига мослаб қулай тоналликка тушириб, масалан: «си минор» ёки «до минор»да ижро этиш мумкин.

Кўшиқ бандли – нақарот шаклида ёзилган бўлиб, бошланғич қисмида «речитатив» услубдаги лирик – психологик характер ифодаланган. Бу қисмда ижрочидан шеърий мазмунни ифодалаб беришга, аниқ, равшан талаффуз қилиш устида ишлаш талаб этилади. «Нақарот» баланд пардада ёзилган бўлиб, ўзига хос «авж» ролини ўйнайди. Нақаротда ифодаланган шеърий мазмун маъноли, дардли ва таъсирчан ижрони талаб қилади.

Бу кўшиқ «Бакалаврият» босқичида таълим олаётган талабаларнинг педагогик ва концерт репертуарларидан жой олиши мумкин.

Юқорида баён этилган кўшиқлар билан бирга қўлланмага муҳаббат ҳис-туйғулари мужассамланган кўшиқлар ҳам киритилган. Улар таниқли шоир-Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азим билан ҳамкорликда яратилган - «Ёмғир ёғди», «Мен сени ҳеч кимга бермайман», «Саратоним кетди», «Сиз ёққансиз менга ҳамиша», «Икки дарахт» кабилардир. Ушбу кўшиқлар Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, таниқли хонанда Кумуш Раззоқова ижросида машҳур бўлган.

Бу кўшиқларнинг мавзуси муҳаббат изтироблари бўлмиш - меҳр ва соғинч, дард ва алам, армон ва ҳижрон ҳис туйғулари, аёл қалбидаги изҳор ифодаларидан иборатдир.

Шеърнинг мавзуси ва адабий тили (семантикаси) юксак интеллектуал даражадаги лирик-психологик, ҳамда драматик образлар билан йўғрилган. Бу кўшиқлар аёллар ижросига мўлжалланган.

«ЁМҒИР ЁҒДИ» кўшиғининг мавзусига алоҳида эътибор бериб, ҳар бир шеърий сатрни чуқур таҳлил қилиб чиқиш лозим. Бошланиш қисми лирик-психологик ҳолатни талаб қилса, «нақарот» – кўшиқнинг марказий нуқтасига айланиб, психологик-драматик ҳолатдаги ижрони талаб қилади. Юқорида айтиб ўтилганидек, кўп кўшиқларнинг асосий мазмуни ва мусиқий моҳияти нақаротда ифодаланган. Нақаротни алоҳида диққат билан ижро этиб, тингловчига таъсир кўрсатишга ҳаракат қилиш лозим.

Бу кўшиқдаги нақарот ижро техникаси бўйича мураккаб бўлганлиги туфайли, ижрочидан катта овоз диапозонини, таянчли нафас, ижрода эса овоз (нафас) эркин ва рафон «оқиб» чиқиши талаб қилинади. Шулар воситасида кўшиқ дардли оҳангда янграши лозим.

Кўшиқнинг ижро маромига созланиш мақсадида куйидаги машқ куйлаш тавсия этилади:

4

ва ҳоказо...

«СИЗ ЁҚҚАНСИЗ МЕНГА ҲАМИША». Бу кўшиқ кўпроқ «романс» шаклига яқин бўлган йўлда яратилган. Аёл ҳаётидаги армонли айрилиқ ва ҳижрон, кечиккан севги эътирофи – ижрочидан катта артистик маҳоратни талаб қилади. Кўшиқда ижрочи лирик кантелена – куйчан овоз ва самимий ижро устида ишлашга ҳаракат қилиши лозим. Лицей, (коллеж) таълим босқичидаги охирги курс ва «Бакалавриат» биринчи курслари ўқув дастури учун мўлжалланган.

«САРАТОНИМ КЕТДИ». Усмон Азим шеърларига басталанган кўшиқлар орасида бу кўшиқ алоҳида ўрин эгаллайди. Муҳаббат мавзуси фалсафий-психологик ғоя билан йўғрилган. Шоир куз манзараларини – сўлиган гуллар, сарғайган барглар, инсоннинг ўтиб кетган ва бошқа қайтиб келмайдиган ёшлиги билан таққослайди. Бу ўринда куз фасли сўнган муҳаббат тимсолига айланган.

Эй барг, сен каби
 Мен ҳам сарғайдим.
 Вақтнинг кўлларида
 Эътиборим кетди...

Муҳаббат ва ёшлик ёз фасли рамзи билан таққосланади. Бу ерда шеърдаги қахрамон ёз фаслидаги, яъни бебош ёшликдаги унга интизор бўлган муҳаббатнинг қадрига етмаган. Улғайган даврида (кузда) муҳаббатни қадрига етди, аммо муҳаббат орқада, кечаги ўтиб кетган ёшлигида қолиб кетган.

Гул қани, ёз бўйи
Мени қутганди.
Оҳ, қайси ҳазонда
Интизорим кетди.

Ёзу баҳорини
Бериб ҳижронга.
Ҳазонларни босиб,
Ёру зорим кетди.

Қахрамонимиз ҳаётидаги қадрланмаган муҳаббатини, ёшлигини (саратонини) йўқотиб, аччиқ тақдирига тан беради:

Гул кечир, ёр кечир,
Кузга асирман.
Мезон каби учиб
Тандан борим кетди.

Умр мезон каби учиб кетди... Шеър мазмунининг замирида чуқур фалсафий ғоя мужассамланган. Ушбу фалсафий ғоялар шеърнинг мусиқий оҳангида табиатан ўз ифодасини топган. Қўшиқнинг текст ихчамлигида шу нарса кўриниб турибдики, унда сўз мухтасар (оз), аммо фалсафий ғоя, мазмун, дард ва ҳис-туйғу жуда кенг ва чуқур.

Қўшиқ бандли-нақарот шаклида ёзилган бўлиб, психологик-драматик характерга эга. Лирик образ қўшиқнинг бошидан охиригача чуқур таъсирчан мусиқий воситалар билан суғорилган. Бу ерда модуляциялар ва ритмик ўзгаришлар янги замонавий эстрада услубидаги «поп» ва «соул» йўналишларида ўз ифодасини топган.

Хонанданинг ижро пайтида руҳий қиёфа (психологик образ) замонавий эстрада ижрочилиги услубида ўз аксини топмоғи лозим.

Қўшиқ I курс босқичидаги аёл талабалар учун тавсия этилади. Нақаротни икки овозда – дуэт шаклида ижро этиш мумкин.

«**ИККИ ДАРАХТ**». Тез ва ўйноқи усулдаги драматик қўшиқ. Уч куплетдан иборат бандли-нақарот шаклидаги, «диско» йўналишидаги асар.

Шеърӣ мазмунда шоир рамзлар (символлар) орқали муҳаббат фожеасини, дард ва қайғули кечинмаларини кўрсатган.

Боғ қўйнида икки дарахт
Бир-бирига интизор.
Сен бир дарахт, мен бир дарахт –
Куйиб-куйиб ўтдик ёр.

Аммо баҳор келганида
Очилиш керак экан.
Гулу мева, хазон тўкиб,
Сочилиш керак экан.

Шоир дарахт тимсоли орқали бир-бирига етишолмаган инсонлар образини кўрсата олган.

Қўшиқ шеърӣ мазмун бўйича аёл ва эркак ижросига тўғри келади. Кумуш Раззоқова ижросида машҳур бўлган бу асарни талабалар ижросида «дуэт» шаклида ўрганиш мумкин.

Ишлаш жараёнида эътибор кўпроқ ритмик усулга, аниқ талаффузга, шеърӣ кечинмалар образини яратиб беришга қаратилиши лозим. Учинчи куплетда «модуляция» қилиб, – бир тон тепага кўтариб ижро этилса айни муддао бўлар эди.

Қўшиқни ижро техникаси жиҳатдан лицей (коллеж) босқичидаги талабаларнинг 3-курсига ва бакалавриат 1-курсига мўлжаллаш мумкин.

«МЕН СЕНИ ҲЕЧ КИМГА БЕРМАЙМАН». Кумуш Раззоқова репертуаридаги энг машҳур бўлган қўшиқ. 1992 йилда яратилиб ижро этилган бу қўшиқ хонанда, шоир ва бастакорга мувоффақият келтирган. «ЁМҒИР ЁҒДИ» қўшиғи каби халқимиз орасида севиб тингланган қўшиқлардан, деб эътироф этилган.

«Мен сени ҳеч кимга бермайман» – шеърӣ мазмун ва мусиқий оҳанг жиҳатидан энгил, жозибадор, ўйноқи усулда тасвирланган замонавий қўшиқ.

Техник жиҳатдан қийин бўлмаган, диапазон қамрови кичик бўлганлиги сабабли бу асарни лицейнинг юқори синф ва бакалавриат 1-курс талабалари учун мўлжаллаш мумкин.

Уч банддан иборат «нақаротли» қўшиқда учинчи куплетни бир тон тепага «модуляция» қилса, ижрочи ва тингловчининг диққатини ўзига жалб қилади. Тез темпда кетганлиги сабабли, сўзлар аниқ, чакқон ва бурро талаффуз этилиб, ижрода суръат равонлигига ҳаракат қилиш лозим.

«ОҚ ЛАЙЛАКЛАР» – Иқтидорли шоира Зулфия Мўминова ва хонанда О.Нечитайло (Соғдиана) билан ҳамкорликда яратилган лирик

қўшиқ. Бу асарда она табиатни асраб авайлаш, инсонлар орасидаги гўзал муносабатлар: эзгулик, олийжаноблик, меҳр-оқибат каби юксак туйғулар улуғланган.

Аёллар ижроси учун мўлжалланган бу қўшиқда хонандалик нафас йўллари мукаммаллаштириш, овознинг куйчанлиги (кантилена) даражасини йўналтириш устида ишлаш талаб этилади.

Учинчи куплетда қўшиқнинг тоналлиги бир тон тепага «модуляция» қилиниб, ундаги характер чуқурлашади. Охирги қисм, яъни «кода» янада майин, лирик ҳолатда ижро этилади.

Ушбу қўшиқ бакалаврият босқичидаги 3-4-курс талабалари учун мўлжалланган. Асар ижросидан олдин машқ орқали овозни созлаш тавсия этилади:

The image displays two systems of musical notation for a voice and piano piece. Both systems are in 4/4 time and D major. The first system shows the vocal line with lyrics 'МИ - Я' and the piano accompaniment. The second system shows the vocal line with lyrics 'МИ - Я' and 'ва ҳоказо...' and the piano accompaniment. The piano part features a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand, with a fermata over the final chord.

«ОТАШ ЗАМОН» – икки куплетдан иборат лирик-драматик қўшиқ. Бу асар 1996 йилдан бери ёш хонанда Аъло Раҳимова томонидан муваффақиятли ижро этиб келинмоқда.

Қўшиқдаги шеърий матнда шоир Абдулхай Носиров инсон ва замон, инсон ва жамият ўртасидаги қарама-қаршилиқлар, армон бўлган умидлар каби ғояларни ифодалаган.

Қўшиқ хонандадан изтиробли драматик ҳолатдаги ижрони талаб қилади. Асар авжи баланд пардаларда ёзилганлиги туфайли, кенг диапазонли овоз соҳибалари учун мўлжалланган.

Қўшиқ устида ишлаш жараёнида шеърий матннинг аниқ талаффузига, интонацион тоза ижрога алоҳида эътибор бериш лозим.

Бу кўшиқ ҳам аёл, ҳам эркак ижроси учун ўқув-педагогик дастурига киритилиши мумкин.

«СЕН ЭДИНГ» – Шавкат Туроб шеърига ёзилган замонавий кўшиқ. Бу асардаги оҳанг, ритмик усул ва аккомпонементдаги гармоник функция «джаз» жанрига хос шакл ва қоидаларга таянган.

Нақаротли икки куплет ва ўзига хос «кода»дан иборат ушбу асар хонандадан баланд овоз техникасини ва «джаз» йўналишидаги моҳир ижрони талаб қилади.

Ўртача темпда, майин лирик ҳолатда бошланган кўшиқ, нақаротга келиб драматик ҳолатда ижро этилади. Нақарот кўшиқда «авж» ролини ўйнаган ҳолда иккинчи куплетда икки марта қайтарилади. Ижрочидан эса яна ҳам баланд пардаларга кўтарилиб, эркин импровизацион ижрони талаб қилади.

Ушбу кўшиқ ҳам аёл, ҳам эркак ижросига мос келган ҳолда, баланд позициядаги овоз устида ҳамда импровизация маҳорати устида ишлаш учун фойдали. Техник мукамаллиги туфайли 4-курс талабаларига мос келади.

«КЕЧОЛМАЙМАН» – истеъдодли шоир Йўлдош Суюнов билан ҳамкорликда яратилган бу кўшиқ ёшларга хос бўлган «поп» услубида ёзилган. Уч куплетдан иборат «нақаротли» бу кўшиқ енгил, ўйноқи характерга эга.

Асарнинг биринчи ижроси ёш хонанда, Халқаро ва Республика танловлари лауреати Оксана Нечитайло ижросида 1999 йилда «САДО» телевизион танловида янграб, ғолиблик Дипломига сазовор бўлган.

Диапазони кичик қамровдаги бу кўшиқ бошланғич курсларда ўқиётган аёл овозларга тўғри келади. Учинчи куплетни бир тон тепага модуляция қилиб ижро этилса, талабанинг интонацион ривожига фойда бўлади.

Кўшиқ ижроси жараёнида диққат-эътибор аниқ талаффузга, равион ритмик усулдан чиқиб кетмасликка ва албатта, мусиқадаги ўйноқи характер ифодасига қаратилиши лозим.

«МЕНИ КУТМА» – бу кўшиқ XX асрнинг ғазалнавис шоири Чустий шеърига яратилган. Ушбу кўшиқни Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган артист Козим Қаюмов 1994 йили Ўзбекистон Телерадиокомпанияси қошидаги Миллий эстрада оркестри жўрлигида ижро этган.

Кўшиқ Ўзбекистон радиоси «Олтин фонди»дан жой олган. Кейинчалик бу кўшиқнинг куй йўли Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, машҳур созанда Тоҳир Ражабий ижросида (Миллий оркестр жўрлигида) машҳур бўлиб, кўплаб телерадио ва «Ўзбектелефильм» маҳсулотларида ишлатилган.

Шеърый матн бўйича бу асар эркаклар ижросига тўғри келади. Қўшиқ икки қисмли «нақаротли» шаклда яратилган бўлиб, ритмик ўзгарувчанлиги билан ажралиб туради. Бошланғич қисм речитатив услубида 7/8 ўлчов ритмик усулида ижро этилса, нақарот ўзига хос «авж» ролини ўйнаб, 4/4 ритмик усулда драматик ҳолатда ижро этилади.

Бу қўшиқ 3-курс талабалари ўқув-педагогик дастури учун мўлжалланган.

«СЕН КЕТАРСАН» – замонавий шоир Шавкат Туроб шеърига ёзилган янги қўшиқдир. Лирик-драматик характерда, «джаз» жанрига хос услубий йўлда яратилган. Бандли-нақаротли шаклда тузилиб, тоналлик ўзгарувчанлиги билан ажралиб туради. Бошланғич қисм «соль-минор» тоналлигида ёзилган бўлиб, лирик характерда ижро этилса, нақаротга келиб, драматик тусга айланади ва тоналлик «ми-минор»га модуляция қилинади.

Бу асар ҳам эркак, ҳамда аёл ижросида янграши мумкин. Қўшиқнинг ижроси жараёнида аҳамият «джаз» жанридаги услубий ижрога, шеърый матндаги дардли айрилиқ образини яратишга қаратилиши лозим.

Қўшиқнинг диапазон қамрови кенг бўлганлиги туфайли пастки, ўрта ва баланд позициядаги товушларнинг бир текисда равонланиши (выравнивание) устида ишлаш учун фойдали.

Қўшиқнинг ижросидан олдин асардаги лад (минор) ва образлар ифодасига киришиш учун қуйидаги машқ тавсия этилади:

The image displays two systems of musical notation for a voice and piano piece. The first system is in 4/4 time and features a voice line with lyrics 'ми фа соль' and a piano accompaniment. The second system is in 3/4 time and features a voice line with lyrics 'ми фа соль' and a piano accompaniment, with a '3' above the first measure and 'ва ҳоказо...' below the piano part.

«ЁР, СЕНДАН КЕЧИБ БЎЛМАС» – шоира Зулфия Мўминова билан ҳамкорликда яратилган кўшиқлардан бири. Аёл тақдиридаги аччиқ изтироб ва нолишлар тез, ўйноқи ритмик усулда ифода этилган. Кўшиқнинг биринчи ижрочиси Ўзбекистон республикасида хизмат кўрсатган артист Мавлуда Ойнақулова (1996 йил).

Бандли-нақарот шаклида ёзилган бу кўшиқ икки куплетдан иборат бўлиб, минор ладида ёзилган. Асар талабаларнинг ички ритмик усул ҳисси ривожига ҳамда баданни эркин ҳаракатланишига ёрдам беради.

Асар аёллар овози учун мўлжалланган бўлиб, ижро пайтида аҳамият аниқ талаффузга, интонациянинг софлигига ва артистик маҳоратга қаратилиши лозим.

«СЕН ҚАЙДАСАН» – таниқли шоир, Халқаро «Чўлпон» мукофоти соҳиби Ўткир Раҳмат шеърига басталанган лирик-драматик кўшиқдир. Уни аёл ва эркак талабалар ижро этишлари мумкин. Келтирилган нота варианты аёллар овозига мўлжалланган. Эркаклар овози учун «ре-минор» ёки «ми-минор»га транспозиция қилинса, ижро учун қулай бўлади.

Таниқли хонанда Кумуш Раззоқова ушбу кўшиқни илк бор 1998 йил «8 Март» хотин-қизлар байрамига бағишланган давлат концерт дастурида ижро этган.

Кўшиқ «баллада» шаклига яқин йўлда бўлиб, бошланиши «речитатив» услубда лирик оҳангларда ижро этилади. Нақарот-драматик характерга эга бўлиб, ижрочидан изтиробли, таъсирли ва самимий ижрони талаб қилади.

Кўшиқ ижросидан олдин хонанда шеърий матнни диққат билан ўқиб, ҳар бир сатрни, ҳар бир сўзни қалби билан ҳис қилишга интилиши лозим.

Ой ҳам ботар, қуёш ҳам ботар,
Ўтаётир умр зувиллаб.
Сен қайдасан, қайдасан эркам,
Сенсиз қалбим қолди хувиллаб ...

Бу кўнглимнинг кўчалари кўп,
Кириб чиқар хаёл бирма-бир.
Шомлар келиб, тун рўмол ёяр,
Чироқ ёқсанг ёришмас ҳозир.

Келтирилган шеърий мисралар ўзига хос кўнгили изҳори бўлиб, инсон ҳаётида номутаносибликлар: умрнинг қисқалиги ва умид билан кутилаётган бахтнинг йироқлиги ифода этилган.

Муסיқий оҳанг шеърий матнни тўлдирган ҳолда янада чуқурлашган лирик-драматик ҳолатни тасвирлаган. Ижро пайтида хонандадан самимий, изтиробли ва таъсирли куйлаш талаб қилинади.

Қўшиқ Бакалавриат босқичида ўқув-педагогик дастурга киритилиши мумкин. Хонандалик нафасининг ривожига ҳамда ижрочилик маҳоратини мукамаллаштиришга имкон яратади.

«ТУРНАЛАР ҚАЙТГУНЧА ОМОН БЎЛАЙЛИК» – иқтидорли шоира Зулфия Мўминова шеърига басталанган лирик қўшиқ. Бу қўшиқ фалсафий ғоялар билан йўғирилган бўлиб, унда яхшиликка чорловчи инсоний фазилатлар мадҳ этилган. Қўшиқ 1999 йилда шоира билан ҳамкорликда яратилиб, хонанда Кумуш Раззоқова ижросида «Наврўз» байрамига бағишланган бастакорлар кўригида нуфузли дипломга сазовор бўлган.

Асардаги лирик образ ва оҳанг талабалар овозининг куйчанлигини (кантилена) мукамаллаштиришга, сўзнинг аниқ талаффузи ифодасини ривожлантиришга ҳамда лирик образ яратиш устида ишлашга ёрдам беради. Ижро пайтида эътибор интонациянинг софлигига ва овознинг баланд позицияда таянчли нафасда янграшга қаратилиши лозим.

Қўшиқ ҳам аёллар, ҳам эркеклар ижросига мос келади. Келтирилган вариантлар аёллар овозига мослаштирилган. Эркеклар овози учун тоналлик 1 ёки 2 тон юқорига транспозиция қилиниши лозим.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ф.Абт. Вокализы, М., 1968.
2. Б.Зейдлер. Вокализы для мужских и женских голосов. М., 2002.
3. И.Акбаров. Замонавий кўшиқлар. Т., 1969.
4. М.Бурханов. Лирические песни и романсы. Т., 1961.
5. Турли муаллифлар. «Ўзбекистон – Ватаним маним». Кўшиқлар тўплами. Т., 1997-2001.
6. Р.Паулс. Эстрадные песни в сопровождении фортепиано. М., 1982.
7. «World of hits» - история популярной музыки. Вып. 1-3, М., «Мегасервис», 1997.
8. Н.Норхўжаев. Замонавий эстрада кўшиқлари. Т., 2001.
9. Турли муаллифлар. Замонавий ўзбек композиторларининг янги эстрада кўшиқлари (кўлёмалар). Т., 1991-2005.
10. Саидова Ш.У. «Мюзикллардан парчалар» - бакалаврлар учун хрестоматия (кўлёмалар). Т., 2005.

МУНДАРИЖА

Қўлланма ва унинг муаллифи ҳақида	3
Муаллифдан	5
Эстрада хонандаси овозини шакллантиришга доир услубий тавсиялар .	6
Асарларни ўрганишга доир услубий тавсиялар	14
“Ўзбекистон”. М.Омон шеъри	28
“Сен менинг Ватанимсан”. Х.Даврон шеъри	32
“Бир-бирингни асра, ўзбегим”. С.Тўйчиева шеъри	36
“Яккадир Тошкент”. У.Қўчқор шеъри	40
“Ёмғир ёғди”. У.Азим шеъри	44
“Сиз ёққансиз менга ҳамиша”. У.Азим шеъри	48
“Саратоним кетди”. У.Азим шеъри	54
“Икки дарахт”. У.Азим шеъри	61
“Мен сени ҳеч кимга бермайман”. У.Азим шеъри	64
“Оқ лайлақлар”. З.Мўминова шеъри	67
“Оташ замон”. А.Носиров шеъри	73
“Сен эдинг”. Ш.Туроб шеъри	77
“Кечолмайман”. Й.Суюнов шеъри	82
“Мени кутма”. Чустий шеъри	85
“Сен кетарсан”. Ш.Туроб шеъри	89
“Ёр, сендан кечиб бўлмас”. З.Мўминова шеъри	94
“Сен қайдасан”. У.Раҳмат шеъри	97
“Турналар қайтгунча омон бўлайлик”. З.Мўминова шеъри	101
Адабиётлар рўйхати	106

СОДЕРЖАНИЕ

Об учебном пособии и его авторе	3
От автора	5
Методические рекомендации по формированию певческого голоса эстрадного исполнителя	6
Методические рекомендации к изучению произведений	14
“Узбекистан”. Стихи М.Омон	28
“Ты моя родина”. Стихи Х.Даврон	32
“Берегите друг-друга”. Стихи С.Туйчиевой	36
“Единственный Ташкент”. Стихи У.Кучкор	40
“Шёл дождь”. Стихи У.Азим	44
“Вы мне нравились всегда”. Стихи У.Азим	48
“Лето ушло”. Стихи У.Азим	54
“Два дерева”. Стихи У.Азим	61
“Вас не отдам никому”. Стихи У.Азим	64
“Белые аисты”. Стихи З.Муминовой	67
“Горящий век”. Стихи А.Носирова	73
“Это была ты”. Стихи Ш.Туроб	77
“Не смогу отречься”. Стихи Й.Суюнова	82
“Не жди меня”. Стихи Чустий	85
“Ты уходишь”. Стихи Ш.Туроб	89
“Нельзя от тебя отречься”. Стихи З.Муминовой	94
“Где ты”. Стихи У.Рахмат	97
“Будем живы до возвращения журавлей”. Стихи З.Муминовой	101
Список литературы	106

CONTENT

About the manual and it author	3
From author	5
Methodic recommendations on formulation of variety performer voice	6
Methodic recommendations on pieces study	14
“Uzbekistan”. Poem by M.Aman	28
“You are my Motherland”. Poem by H.Davran	32
“Uzbeks, You have to save each other”. Poem by S.Toychiyeva	36
“Tashkent is unique”. Poem by U.Qochqar	40
“It was raining”. Poem by U.Azim	44
“I like you always”. Poem by U.Azim	48
“Saratani (the most heat time of Summer)”. Poem by U.Azim	54
“Two trees”. Poem by U.Azim	61
“I’ll never give you to anybody”. Poem by U.Azim	64
“White storks”. Poem by Z.Mominova	67
“The flaming time”. Poem by A.Nasirov	73
“It was you”. Poem by S.Turab	77
“I can’t refuse”. Poem by Y.Suyunov	82
“Don’t wait me”. Poem by Chusti	85
“You will go”. Poem by S.Turab	89
“It’s impossible to refuse of you, my darling”. Poem by Z.Mominova	94
“Where are you?”. Poem by U.Rahmat	97
“Let’s be well till crane be back”. Poem by Z.Mominova	101
Literature	106

Дилором ОМОНУЛЛАЕВА

ЭСТРАДА ХОНАНДАЛИГИ

ўқув кўлланма

ўзбек тилида

Муҳаррир *С.Раҳмонова*
Техник муҳаррир *Т.Абдураимов*
Мусахҳих *О.Игамбердиев*
Оригинал макетни *А.Рўзиқулов* тайёрлаган

АБ №4

Босишга 21.02.2007 йилда рухсат этилди. Бичими $84 \times 108 \frac{1}{8}$.

Шартли б.т. 14,0. Нашр б.т. 13,5. Адади 300 нусха.
Буюртма № 01-2007. Баҳоси шартнома асосида.

Оригинал макет Ўзбекистон давлат консерваториясининг
тахрир-нашриёт бўлимида тайёрланди ва чоп этилди.
700027. Тошкент, Ботир Зокиров кўчаси, 1-уй.